

mütefekkir

Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

cilt / volume: 11 • sayı / issue: 21 • haziran / june 2024 • 195-217

ISSN: 2148-5631 • e-ISSN: 2148-8134 • DOI: 10.30523/mutefekkir.1501603

EBÛ BEKİR EL-ESAM'IN BAZI FIKHÎ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Study on Some Fiqh Opinions of Abū Bakr al-Asam

İbrahim SİZGEN

Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Hukuku Anabilim Dalı, Hatay, Türkiye orcid.org/056hcg41

Assist. Prof., Hatay Mustafa Kemal University Faculty of Theology Department of Basic Islamic Sciences Department of Islamic Law, Hatay, Türkiye

✉ ibrahimsizgen@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0003-3669-8589>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 30.11.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 04.02.2024

Yayın Tarihi / Published: 15.06.2024

” Atıf / Cite as: Sizgen, İbrahim. “Ebû Bekir el-Esam'ın Bazı Fikhî Görüşleri Üzerine Bir İnceleme”. *Mütefekkir* 11/21 (2024), 195-217. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1501603>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

EBÛ BEKİR EL-ESAM'IN BAZI FİKHÎ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öz

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada Basra Mu'tezilî ekolünün önemli temsilcilerinden olan Ebû Bekir el-Esam'ın (ö. 200/816) fikhî bazı meselelere yaklaşımı delilleriyle birlikte ele alınmıştır. Bununla birlikte mukayese amacıyla çoğunluğu temsil eden mezhep ulehasının görüş ve istidlallerine de temas edilmiştir. Kaynaklarda Esam'a nispet edilen birçok telif olmasına rağmen eserleri, günümüze ulaşmamıştır. Ancak birçok fıkıh kaynağında Esam'ın görüşlerine yer verildiği tespit edilmiştir. Bu yüzden kendisine isnat edilen görüş ve delillere ulaşabilmek için birçok fıkıh eseri tematik açıdan incelenmiştir. İncelenen bu eserlerde, Esam'ın fikhî konuları temellendirme amacıyla birçok delil sunduğu ve akli delillerin yanı sıra nakli delilleri de zikrettiği görülmektedir. Ancak, bazen akılcı, bazen de dayanaksız değerlendirmelerinin yanı sıra ilgili konularda şer'î delilleri dikkate almaması veya zaman zaman sünnete karşı yorumlara başvurması nedeniyle âlimler tarafından ciddi şekilde eleştirilmiştir. Bu durum, küfürle itham edilmesine neden olmuştur. Buna mukabil kaynaklarda onun ilme olan merakı, mu'tezilî kelimelerin içerisindeki ilmî yetkinliği ve daha pek çok husustan ötürü övgüye layık görüldüğü de ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Mu'tezile, Te'vil, Müctehid, Ebû Bekir el-Esam.

A Study on Some Fiqh Opinions of Abû Bakr al-Asam

Abstract

In this study, in which the qualitative research method was used, the approach of Abû Bakr al-Asam (d. 200/816), one of the important representatives of the Basra Mu'tazili school, to some fiqh issues was discussed together with its evidence. In addition, for comparison purposes, the opinions and conclusions of the sectarian scholars representing the majority were also touched upon. As far as we have researched, although there are many books attributed to Asam in the sources, his works have not survived to the present day. However, it has been determined that Asam's views are included in many fiqh sources. Consequently, the works of many scholars have been examined thematically in order to reach the views and evidence attributed to him. In the works examined, it is seen that Asam presents many evidences to ground the fiqh issues and mentions narrational evidences as well as rational evidences. However, in addition to his sometimes rational and sometimes unfounded evaluations, his failure to take into account the religious evidence on relevant issues or his occasional use of interpretations against the sunnah have been seriously criticized by scholars. This led to him being accused of blasphemy. On the other hand, it is stated in the sources that he was deemed worthy of praise for his curiosity in science, his scientific competence among Mu'tazili theological scholars and many other issues. Therefore, in this study, Asam's brief biography will be presented, his fiqh views, which are the focus of criticism, will be discussed, and the relevant views will be evaluated together with their evidence.

Keywords: Islamic Law, Mu'tazila, Interpretation, Mujtahid, Abû Bakr al-Asam.

GİRİŞ

İslâm kültür ve medeniyetinde önemli izler bırakan erken dönemin en önemli kelâmî firkalarından biri Mu'teziledir. İtikâdî meselelerin yorum ve temellendirmesinde naslardan ziyade akla öncelik veren söz konusu firka-

nın fikhî bir mezhep olmadığı muhakkaktır. Ancak Mu'tezile içinde fakihliği ile öne çıkan önemli müctehidler de bulunmaktadır.¹ Bu müctehidlerin fakhî hüviyetlerinin bir mezhebe yansımış olmaması, araştırılmaya değer bir konudur. Bu konu incelenirken müfessir ve mütekellim yönü bulunan, aynı zamanda fikhî kimliğiyle de tanınan Esam, önemli bir örnek oluşturur. Erken dönemde yaşamış olması, birçok kaynakta fikhî görüşlerine yer verilmesi ve bu görüşlerinden bazılarının fetva açısından kabul görmesi, onu dikkate değer kılan bir nokta olsa da birçok fikhî konuda cumhur-ı fukahaya muhalif bir tutum sergileyerek eleştirileri üzerine çekmiştir.²

Bu çalışmada, Mu'tezilenin önemli sembollerinden biri olan Esam'ın bazı fikhî görüşleri delilleriyle birlikte ele alınacaktır. İlgili konulardaki konumunu göstermek amacıyla öncelikle cumhurun görüş ve delillerine değinilecek, ardından -varsa- cumhurun kendisine yönelik eleştirilere yer verilecektir. Bu noktada hedefimiz Esam'ın fikhî meselelere olan yaklaşımını bir çalışma altında tespit ve tahlil ederek alana katkı sağlamaktır.

1. EBÛ BEKİR EL-ESAM'IN HAYATI

Tam adı, Abdurrahmân b. Keysân b. Cerîr'dir. Künyesi, Ebû Bekir olmakla birlikte kendisinde bulunan duyma probleminde ötürü "sağır" anlamına gelen "esamm" lakabıyla şöhret bulmuştur. Esam'ı konu edinen terâcim kaynaklarında hayatı, yetişmesi ve eğitimi ile ilgili detaylı bir bilgiye rastlanmamıştır. Öyle ki, doğum tarihi dahi net olarak bilinmemektedir. Ancak tabakât müellifleri onu Basra ve Bağdat Mu'tezile ekollerinin ileri gelenlerinden Bişr b. Mu'temir (ö. 210/825), Muammer b. Abbâd es-Sülemî (ö. 215/830), Nazzâm (ö. 231/845) ve Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf'ın (ö. 235/849) da aralarında bulunduğu altıncı tabaka kelam âlimleri silsilesinde zikretmişlerdir. Bu bilgi dikkate alındığında Esam'ın hicrî ikinci asrın ilk yarısını kapsayan bir dönemde tarihi verilere dayalı yaygın kanaate göre Basra'da doğduğu anlaşılmaktadır.³

1.1. Eğitim Aldığı Bazı Hocaları ve İlmî Kişiliği

Esam, çağdaşı olduğu Ebû Amr Hafs el-Ferd (ö. 204/820), Muammer b.

¹ Mu'tezilî fikhî âlimlerinden bazıları için bk. Ömer Fidanboy, "Ebû Hayyân et-Tevhidî (1023)", *İslam'ın Akılcıları Mu'tezilî Öncüler* (İstanbul: Mana Yayınları, 2021), 408-412; Fidanboy, "İbn Ebî'l-Hadîd (1258)", *İslam'ın Akılcıları Mu'tezilî Öncüler* (İstanbul: Mana Yayınları, 2021), 523-525.

² İlyas Çelebi, "Mu'tezile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020); Bekir Karadağ, *Mu'tezile'nin fikhî anlayışı (Ebû Bekir Esam örneği)* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 13-14.

³ Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali Askalânî, *Lisânü'l-mizân* (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), 5/121-121; Seyfüddîn Ali b. Muhammed Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, ed. Abdürrezzâk Affî (Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1406), 4/182; Adnan Muhammed Zerzûr, *el-Hâkimü'l-ceşmî ve menhecuhu fî't-tefsîr* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 131; Abdülhamid İsmail Ensârî, "Ehlü'l-Hal ve'l-akd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

Abbâd es-Sülemî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâinî (ö. 228/843) ve daha pek çok önemli şahsiyetlerle birlikte Ma'mer Ebü'l-Eş'as'ın rahle-i tedrisinden geçmiştir.⁴ Ebü'l-Feth Tâcüddîn eş-Şehristânî, (ö. 548/1153), Esam'ın Mutezile'nin Basra ekolü kalamcılarında olan Hişâm b. Amr el-Fûtî'nin (ö. 218/833) ders halkasına katıldığını ifade etmişse de bu bilgi, tutarlı görülmemiştir. Zira Hişâm b. Amr el-Fûtî, Muammer b. Abbâd es-Sülemî'nin talebesi olmakla birlikte Esam'ın itikâdî düşüncelerine birtakım reddiyelerde bulunmuştur. Bu durum, Hişâm b. Amr el-Fûtî'nin Esam'dan sonraki nesilde yaşadığına karine teşkil etmektedir. Şehristânî'nin Esam diye bahsettiği kişinin ise çalışmaya konu olan Esam değil; dönemin Mısır kadılığını yapmış Horasan mütekelliminden Ebû Bekir Muhammed b. Ebü'l-Leys el-Esam (ö. 235/850) olması kuvvetle muhtemeldir.⁵

İslâm düşüncesi, bilgiye değer verdiğinden ve fikir özgürlüğünü ön planda tuttuğundan üretkenliğini ve dinamizmini muhafaza etmeyi başarmıştır. Fikir özgürlüğünün getirdiği bu bireysel farklılaşmalar İslâm düşünce tarihi içerisinde farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu düşünürlerden biri de Esam'dır.⁶ İtikatta mu'tezilî olup fakih ve müfessir yönünün bulunması sebebiyle çok yönlü bir âlim olan Esam'ın ilmî kişiliği kimi müctehid tarafından takdirle karşılanmıştır. Nitekim Kâdî Abdülcebbar (ö. 415/1025) Esam hakkında "O, sultanların kendisiyle yazıştığı âlicenap biriydi." diyerek onun saygın bir kişiliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Yine İbnü'l-Mürtezâ (ö. 840/1437) "O, insanların en fasihi, en fakihi ve en takvalıydı" diyerek onun ilmî mertebesini methetmiştir.⁷ Buna karşın kimi âlimler de benimsemiş olduğu bazı itikadi düşüncelerinden dolayı Esam'ı zındık olmakla itham ederek kanının helal olduğuna hükmetmiştir.⁸

Basra'nın ileri gelenleri arasında yerini alan Esam, İmamiyye kelamının en önemli temsilcilerinden olan Hişâm b. Hakem (ö. 179/795) ile ciddi madda ilmî münazaralarda bulunmuş; maddi anlamda durumu düşük olmasına rağmen devlet erkânından vazife talep etmemiş; sade bir hayat sürmeyi tercih etmiştir. Zehebî'nin (ö. 748/1348) aktardığına göre Sümâme b.

⁴ Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1978), 147.

⁵ Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, ed. Muhibbüddîn Ebû Sa'îd Ömer b. Garâme el-Amravî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2000), 53/359; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve ve'efyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, ed. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-Arabî, 2000), 17/423.

⁶ Fidanboy, *Burhânüddin En-Neseffî'nin Ulûhiyyet Anlayışı -İsimler ve Sıfatlar* (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2023), 2.

⁷ Hayreddîn b. Mahmûd Zirikî, *el-A'lâm kâmûsü terâcîmi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müsteşrikîn* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 3/323-324.

⁸ Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm İbn Teymiyye, *Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm, Beyânü telbîsî'l-Cehmiyye fî te'sîsi bide'ihimi'l-ke'lâmîyye*, ed. Yahyâ b. Muhammed el-Hüneydî (Medine: Mecme'u'l-Meliki'l-Fehd, 1426), 3/421; Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *es-Sava'iku'l-mürsele fi'r-reddi 'ale'l-cehmiyye ve'l-mu'attile* (Riyad: Dârü'l-Âsime, 1408), 4/1410.

Eşres (ö. 213/828), Esam'ın dindar ve vakur olduğuna değinmiştir. Öyle ki ders halkasına katılan talebeleri kendisine, "Nice talebeler, hocaları sayesinde devlet kademesinde birtakım makamlara terfi ederken bizler, senden böyle bir şey görmedik." dediklerinde o, "Ben Allah'ın rızasını kazanmak için ders halkalarında bulunduğumuzu ümit ediyorum." şeklinde cevap vermiştir.

Esam'ı konu edinen kaynaklarda onun, hicrî ikinci asrın sonlarında Basra kentinde tedris faaliyetlerine başladığı bunun neticesinde de birçok talebe yetiştirdiği aktarılmıştır. Bu talebelerin başında İbrahim b. Uleyye (ö. 218/833) gelmektedir. İbn Uleyye, hocası Esam'dan almış olduğu eğitimle Mısır'da ilim meclisleri kurmuş, fıkıh sahasında eserler ortaya koymuş ve İmam Şâfî ile ilmî münazaralara girmiştir.⁹

1.2. Eserleri

Tefsir, kelâm ve fıkıh ilimlerinde kendine özgü üslubuyla görüş ve ictihadlarını ortaya koyarak kendisinden söz ettirmiş bir âlim olan Esam'ın tefsir, fıkıh, kelâm, mezhepler tarihi ve dinler tarihi sahalarda toplamda yirmi yedi eser kaleme aldığı belirtilmektedir.¹⁰ Kendisine nispet edilen eserlerden bazıları şunlardır: *Tefsîru'l-Kur'ân*, *Kitâbü't-Tevhîd*, *İftiraku'l-ümme*, *Halku'l-kur'ân*, *el-Beyân 'an esmâ'illâh*, *el-Ĥucce ve'r-rusûl*, *er-Red 'ale'l-Mücbire*, *er-Red 'ale'l-yehûd*, *er-Red 'ale'l-mecûs*, *er-Red 'ale'd-Dehriyye*, *el-İmâme*, *Ma'rifetu vücûhi'l-kelâm*, *Kitâb 'alâ ehli'l-fetvâ...*¹¹ Terâcim eserlerinde *Tefsîru'l-Kur'ân* adlı eserinin oldukça güzel olduğuna değinilmiştir.¹² Âlimler, Esam'ın bazı eserlerine reddiyede bulunmuşlardır. Aktarıldığına göre Bısr b. el-Velîd el-Hanefî (ö. 238/853) kaleme aldığı *er-Redd 'ale'l-Esamm*, *er-Redd 'ale'l-Esamm fi'l-hilâfe*, *er-Redd 'ale'l-Esamm fi'l-mahlûk* adlı üç eserinde Esam'ın kelâmî bazı görüşlerine reddiyelerde bulunarak onu ciddi manada eleştirmiştir.¹³

1.3. Vefatı

Esam'ın vefat tarihi konusunda terâcim müellifleri arasında farklı görüşler bulunmaktadır. İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995) onun vefat tarihini

⁹ Ebûbekir Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *Menâkibü's-Şâfî* (Kahire: Mektebetü Dâri't-türâs, 1970), 1/457; Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/164; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, ed. Şu'ayb el-Arnaût, vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 10/24; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/32.

¹⁰ Askalânî, *Lisânü'l-mizân*, 5/121.

¹¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 9/402.

¹² el-Mehdî-Lidînilâh Ahmed b. Yahyâ İbnü'l-Murtazâ, *Kitâbü Tabakâtü'l-Mu'tezile*, ed. Susanna Diwald - Wilzer (Beyrut: Dârü'l-Mektebetü'l-Hayât, 1961), 175.

¹³ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn esmeü'l-müellifin âsârü'l-Müsannifin* (Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, 1955), 1/232.

200/816 olarak kaydederken; Zehebî 201/817 olarak kayda almıştır.¹⁴ Ziriklî (ö. 1893/1976) de 225/840 olarak zikretmiştir.¹⁵ Ancak onun 200/816 senesinde vefat ettiği bilgisi daha isabetlidir. Zira aktarıldığına göre Sümâme b. Eşres, bir gün Esam'ı Halife Me'mûn'un (ö. 218/833) yanında methetmiştir. Halife Me'mûn 200/816 veya 201/817 yılında Merv'den Bağdat'a döndükten sonra Sümâme b. Eşres'ten methettiği Esam'ı yanına getirmesini talep etmiş, o da Esam'ın kendisinin Bağdat'tan rücu etmeden evvel öldüğünü ifade etmiştir.¹⁶

2. BAZI FIKHÎ GÖRÜŞLERİ

Esam, mütekelim ve müfessir olmasının yanı sıra fıkıh alanında yetkin bir âlimdir. Nitekim fıkıh kaynaklarında onun kendine has bazı fikhî görüşlerine yer verildiği görülmektedir.

2.1. Namaza İftitah Tekbiri ile Başlanması

İftitah tekberi; namaza başlamak üzere niyet edildikten sonra "Allah-u Ekber" denilerek getirilen tekbirin adıdır. Namazın içerisinde bazı şeylerin yapılması bu tekbirle haram hale geldiğinden "tahrir tekberi/tekbîretü'l-ihrâm" olarak da ifade edilmiştir.¹⁷

Namaza iftitah tekbiriyle başlamanın gerekli olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Cumhura göre namaza iftitah tekberi ile başlanması vaciptir. Dolayısıyla iftitah tekberi getirilmeden başlanan namaz sahih değildir. Cumhur ileri sürdükleri bu görüşü, birtakım nasların yanında sahâbe kavline dayandırmışlardır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) Yahyâ b. Hallâd'ın (ö. 70/690) amcasından aktardığına göre Hz. Peygamber, "*İnsanlardan herhangi biri güzelce abdest alıp akabinde tekbir getirmediğiçe... namazı tamamlanmış olmaz.*"¹⁸ buyurmuştur. Bu hadis, iftitah tekberi getirilmeden namaza başlanılamayacağına açık bir şekilde delalet etmektedir.¹⁹

b) Hz. Ali'den aktarılan "*Namazın anahtarı temizlik, namaz içinde yapılması yasak olan şeyleri haram kılan şey ise, tekbir getirmektir. O şeyleri helal kılan ise selam vermektir.*"²⁰ şeklindeki rivayet namaza başlamadan

¹⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 9/402.

¹⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/323-324.

¹⁶ Ensârî, "Ehlü'l-Hal ve'l-akd", 10/353-355.

¹⁷ Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim Karâfi, *ez-Zahîre*, ed. Muhammed Hacci (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 2/167.

¹⁸ Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, ed. Şuayb el-Arnaût vd. (Dimaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Salât", 147.

¹⁹ Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdirrahmân İbnü'l-Harrât, *el-Ahkâmü's-şer'iyyetü'l-kübrâ*, ed. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukkâşe (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001), 2/234; Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 1/284.

²⁰ Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezid er-Rebeî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, ed. Ali b. Hasan b.

önce tekbir getirmenin; kıyam, rükû ve secde gibi namazın rükünlerinden biri olduğuna delalet etmektedir. Dolayısıyla kıyam, rükû ve secde olmadan namaz sahih olmadığı gibi iftitâh tekbiri getirilmeden de namaz sahih olmaz.²¹

c) Ebû Hüreyre'den (ö. 58/678) menkul rivayette Hz. Peygamber, “*Namaza kalktığında güzelce abdest al. Daha sonra kıbleye yönel ve tekbir getir.*”²² buyurmuştur. Nevevî (ö. 676/1277), bu rivayetin tekbir getirilmeden namaza başlanılamayacağı hususunda en güzel delillerden biri olduğunu ifade etmiştir. Zira bu hadiste namazın farzlarından açıkça söz edilmiştir.²³

d) Sahâbe, Hz. Peygamber'in tekbir getirmeden namaza başlamadığı hususunda icma etmişlerdir.²⁴

Esam ise namaza iftitah tekbiri ile başlamayı zorunlu görmemiştir. Ona göre namazın sıhhati açısından sadece niyet kâfidir. Dolayısıyla iftitah tekbiri getirilmeden namaza başlanması sahihtir. Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) ve İbn Uleyye de bu kanaati benimsemektedirler. Esam'ın bu konudaki referansını kıyas ve aklî temellendirme teşkil etmektedir. Esam namaz ibadetini, hac ve oruç ibadetlerine kıyas etmiştir. Ona göre hac ve oruç ibadetlerine başlamak için iftitah tekbirine ihtiyaç duyulmadığı gibi namaza başlarken de iftitah tekbirine gerek yoktur. Ayrıca ona göre namaz, zikirlerden değil fiillerden ibarettir. Nitekim “*Namazı kılınız!*”²⁵ âyeti mücmel olup²⁶ Hz. Peygamber tarafından “*Ben nasıl namaz kılıyorsam siz de beni görüp öylece namaz kılınız!*”²⁷ hadisiyle beyan edilmiştir. Binaenaleyh, namazda görünen sözler değil fiillerdir. O halde namaz, fiillerin ismidir. Zira fiiller, namaz kılmaktan aciz olan kişiden doğrudan sâkit olmaktadır.²⁸

Bağdâd Şâfiî müctehidlerinden Ebû't-Tayyib et-Taberî (ö. 450/1058)

Abdilhamit (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1998), “Salât”, 3.

²¹ Zeynüddin Zeyn b İbrâhim b Muhammed Mısri İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, ed. Zekeriyâ Umeyrat (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 1/506; Karâfi, *ez-Zahîre*, 2/167; Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed İbn Müflih, *el-Mübdi' fi Şerhi'l-Muknî*, ed. Muhammed Hasan Muhammed, Hasan İsmâil eş-Şâfi'î (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 1/377.

²² Ebû'l-Hüseyn en-Nisâbü'rî Müslim b. el-Haccac, *Sahîhu Müslim*, ed. Muhammed Fuad Abdülbaki (Kahire: Müessesetü'l-Muhtar, 2010), “Salât”, 11.

²³ Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb li's-Şirâzi* (Mısır: İdâretü't-Tıbbâ'ati'l-Münîriyye, ts.), 3/290.

²⁴ Ebû Ömer Cemâlüddin Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, ed. Salim Muhammad Ata - Ali Muhammed Mu'avvaz (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 1/392.

²⁵ el-En'âm 6/72.

²⁶ Mücmel: Sözü'n sahibi tarafından bir açıklama yapılmadıkça kendisiyle neyin kastedildiği anlaşılmayan lafızlardır. Ferhat Koca, “Mücmel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/451.

²⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, ed. Halil b. Me'mun Şiha (Beyrut: Dârü'l-Marife, 2010), “Salât”, 18.

²⁸ Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 1/110.

başta olmak üzere birçok fakihe göre, Esam'ın delil olarak getirdiği “*Ben nasıl namaz kılıyorsam siz de bana bakıp öylece namaz kılınız*”²⁹ hadisinde yer alan “beni görüp” ifadesinden maksat, Hz. Peygamber'den sadır olan fiil ve sözlerin görülmesidir. Hz. Peygamber ise namaza başlamadan önce namazın sözlerinden olan iftitah tekbirini getirmiştir. Aynı şekilde namazın, oruç ve hac ibadetine mukayese edilmesi de tenkit edilmiştir. Çünkü oruç ve hac ibadetleri, telaffuz/söylem üzerine mebni değillerdir. Ancak namazda durum farklıdır. Kaldı ki bu kıyas, “*Şüphesiz bu namazda insanların kelamına yer yoktur. Namaz, ancak tesbih, tekbir ve kıraatten ibarettir*”³⁰ hadisi bağlamında kabul görmemiştir. Zira bu hadis namaza, -kıraat yapılmadan başlanmayacağı gibi- iftitah tekbiri getirilmeden de başlanamayacağı hususunda son derece sarihdir.³¹

2.2. Namazda Kıraatte Bulunmak

Sözlükte “okumak” manasına gelen kıraat kelimesi, fikhî terminolojide namazda kıyamdayken Kur’ân okumayı ifade eden özel bir terimdir.³² Müctehidler, namazda kıraatte bulunmanın hükmü hususunda ihtilaf etmişlerdir. İçerisinde Hanefî, Mâlikî, cedîd kavilde Şâfiî ve zâhir addelilen vecihte Hanbelîlerin yer aldığı cumhura göre namazda kıraat farzdır. Bu sebeple kıraatte bulunmayan kişinin namazı sahih değildir.³³ Nevevî, kâffe-i ulemanın bu hususta hemfikir olduğundan bahsetmiştir.³⁴ Bu görüşü benimseyen hukukçular görüşlerini birtakım delillerle temellendirmişlerdir. Bunların bazısını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Şâri’, “*Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun*”³⁵ âyetinde okumayı/kıraati emretmiştir.³⁶ Bu emir, mutlak olduğundan vücûbiyet/farziyet bildirmektir. Bu nedenle kıraat yapılmadan kılınan namaz sahih değildir.³⁷ Ebû Hüreyre’den aktarılan bir hadiste Hz. Peygamber, “*Kıraat olmadan namaz makbul değildir*”³⁸ buyurarak kıraatin bulunmadığı namazın geçersiz oldu-

²⁹ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Salât”, 18.

³⁰ Müslim b. el-Haccac, *Sahîhu Müslim*, “Salât”, 33.

³¹ Nevevî, *el-Mecmû*, 3/290-291; Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî* (Mısır: el-Matba'atü'l-Mısriyye, 1929), 5/21.

³² Ebubekir Sifil, “Kıraat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/433.

³³ İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, 1/51; Ebû İshak Cemaledin İbrâhim b. Ali b. Yusuf Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi Fikhi'l-İmam eş-Şafiî*, ed. Zekeriyya Umeyrat (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiye, 1995), 1/179; Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi*, 1/107. Hanefî fakihlerinin kıraat hakkındaki görüşleri için bk. Hasan Kayapınar, *Hanefî Fakihî Muhammed b. Fadl ve Fikhî Görüşleri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 50.

³⁴ Nevevî, *el-Mecmû*, 3/330.

³⁵ el-Müzzemmil 73/20.

³⁶ Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir 'alâ metni'l-Mukni'* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1983), 1/521.

³⁷ Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi*, 1/110.

³⁸ Müslim b. el-Haccac, *Sahîhu Müslim*, “Salât”, 42.

ğunu vurgulamıştır.³⁹ Bu da namazın sıhhati açısından kıraatin zorunlu olduğuna delalet etmektedir.⁴⁰

Esam'a göre ise namazda kıraatte bulunmak farz değil müstehaptır.⁴¹ Dolayısıyla kıraatte bulunmayan kişinin namazı sahihtir. Zeydî fakih Hasan b. Sâlih (ö. 168/784), Süfyân b. Uyeyne ve kadîm kavlinde İmam Şâfiî de (ö. 204/820) bu görüşü benimsemişlerdir.⁴² Esam'ın bu meseledeki dayanağı iftitah tekbiri hususunda istinat ettiği "*Namazı kılınız!*"⁴³ âyetidir. Zira bu âyet, her ne kadar mücmel olsa da Hz. Peygamber tarafından "*Ben nasıl namaz kılıyorsam siz de bana bakıp öylece namaz kılınız*"⁴⁴ hadisiyle açıklığa kavuşturmuştur. Zira Hz. Peygamber'den namaz ile ilgili görünen hususlar fiilleri olup sözleri değildir. O halde namaz, fiillerin ismidir. Namaz kılmaktan aciz olan kişiden fiillerin doğrudan sâkıt olması bunu göstermektedir.⁴⁵ Esam, bu konuda sahâbe uygulamasıyla da temellendirmeye gitmiştir. Ebû Seleme b. Abdirrahmân'dan (ö. 94/713) aktarıldığına göre Hz. Ömer, akşam namazını cemaatle kıldırılmış ancak kıraatte bulunmamıştır. Bunun üzerine kendisine namazın bitiminden sonra kıraatte bulunmadığı söylenmiş, o da rükû ve secdenin eksiksiz yapıp yapılmadığını cemaate sormuştur. Cemaat ilgili rükünlerin eksiksiz yapıldığını söyleyince Hz. Ömer, rükû ve secdenin eksiksiz yapılması durumunda kıraatte bulunulmadan kılınan namazda bir beis olmadığına kâil olmuştur.⁴⁶ Hz. Ali'den de bu minvalde bir rivayet nakledilmiştir. Adamın biri Hz. Ali'ye gelip namazda kıraatte bulunmadığını ifade etmesi üzerine Hz. Ali adama rükû ve secdeyi eksiksiz yapıp yapmadığını sormuştur. Adam, söz konusu rükünleri eksiksiz yaptığını ifade ettiğinde Hz. Ali namazın sahih olduğuna hükmetmiştir.⁴⁷ İlgili rivayetlerde gerek Hz. Ömer gerekse Hz. Ali, kıraatte bulunulmadan kılınan namaza cevaz vermişlerdir. Bu da namazda kıraatin müstehap olduğuna delalet etmektedir.

Mâverdî, Esam'ın bu görüşünü namazda kıraatin gerekliliğine ilişkin birçok sarih nas muhalefeti sebebiyle "hata" olarak değerlendirmiştir. Nitekim Ebû Hüreyre'den aktarıldığına göre Hz. Peygamber Ebû Hüreyre'ye

³⁹ Ebû Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebû Ahmed Semerkandî, *Tuhfetül-Fukahâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 1/128.

⁴⁰ Abdüsselam b. Saîd Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1/165; İbn Kudâme, *es-Şerhu'l-kebîr*, 1/521; Nevevî, *el-Mecmû*, 3/330.

⁴¹ Şâfiî hukukçu Mâverdî (ö. 450/1058), Ebûbekir el-Esam'ın bu husustaki kanaatini sünnet olarak ele almıştır. Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, ed. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 2/103.

⁴² el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 2/103; Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi*, 1/110.

⁴³ el-En'âm 6/72.

⁴⁴ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Salât", 18.

⁴⁵ Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi*, 1/110.

⁴⁶ Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, ed. Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), "Salât", 445.

⁴⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, "Salât", 474.

hitaben şöyle buyurmuştur: “Dışarı çık! Namazın kıraatsız sahih olmadığını şehirde haykır.”⁴⁸ İbn Mes‘ûd’dan mervi olunan başka bir hadiste ise şöyle denilmiştir: “Hz. Peygamber’e namazda kıraatte bulunup bulunmadığı sorulmuş, O da kıraatin bulunmadığı namaz hiç olur mu?” şeklinde cevap vermiştir.⁴⁹ Bunun yanında Nevevî, Esam’ın konuya ilişkin referans aldığı Hz. Ömer’in kıraatte bulunmadığına dair rivayeti, kıraatin gizli okuduğuna hamletmiştir.⁵⁰ Nitekim daha önce de ifade edildiği üzere kıraatin bulunmadığı namazın kati surette eksik olduğu, dolayısıyla sahih olmadığı bilinmektedir.⁵¹ Kaldı ki başka rivayetlerde Hz. Ömer’in, kıraatte bulunmadan kılmış olduğu namazı iade ettiğine yer verilmiştir.⁵² Bu durum Esam’ın Hz. Ömer’in kıraatte bulunmadığına dair rivayetini problemlili kılmaktadır. Hz. Ali’den aktarılan rivayet ise muhaddisler tarafından zayıf kabul edilmiştir. Zira söz konusu rivayette yer alan Hâris el-A’ver (ö. 65/685) ittifakla zayıf râviler kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu nedenle bahse konu rivayetin hüccet kılınması tutarlı görülmemiştir.⁵³

2.3. Fıtır Sadakasının Hükmü

Beşer olarak yaratılmanın ve Ramazan ayına ulaşım oruç tuttuktan sonra bayrama kavuşmanın şükür nişanesi olarak Ramazan ayının ilk gününden Ramazan Bayramının birinci günü tan yerinin ağrmasına kadar ki süre zarfında verilen sadakadır. Fıtır sadakasının ihtiyaç sahiplerine verilmesiyle az da olsa onların gereksinimleri karşılanmış olur. Böylelikle kısmî manada da olsa sosyal dayanışma meydana gelir. Müctehidlerin genel kabulüne göre fıtır sadakasını verecek kişilerin öncelikle buldukları yerdeki fakirlere vermeleri munasip olmakla birlikte fıtır sadakası verilecek kimselerin mütedeyyin ve güzel ahlaka sahip olanlar da tercih edilebilir.⁵⁴

İslâm hukukçuları fıtır sadakasının hükmü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Yaygın kanaate göre fıtır sadakası vaciptir. Bu görüşü benimseyen hukukçuların dayanağını birtakım nasların yanında icma teşkil etmektedir. Bunları şu şekilde zikretmek mümkündür:

a) İbn Abbâs’tan (ö. 68/687) mervi bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Hz. Peygamber fıtır sadaksını, oruçlu için boş ve kötü sözler-

⁴⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, “Salât”, 135.

⁴⁹ el-Mâverdi, *el-Hâvi’l-Kebîr*, 2/103-104.

⁵⁰ Nevevî, *el-Mecmû*, 3/330.

⁵¹ Ebû’l-Hüseyn Yahyâ b. Ebû’l-Hayr b. Salim İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi’l-İmam eş-Şâfiî*, ed. Kâsım Muhammed en-Nuri (Beyrut: Dârü’l-Minhac, 2000), 2/181-182.

⁵² Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin Beyhaki, *Ma’rifetü’s-sünen ve’l-âsâr*, ed. Abdülmu’tî Emîn Kal’acî (Kahire: Dârü’l-Vefâ, 1991), 3/328.

⁵³ Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 2/535; Nevevî, *el-Mecmû*, 3/330.

⁵⁴ Ebû’l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtih* (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 2002), 4/1296; Yunus Vehbi Yavuz, “Fıtır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996).

den bir temizleyici, fakirlere yiyecek olarak farz kıldı.”⁵⁵

b) İbn Ömer'den (ö. 73/693) nakledilen bir hadiste ise Hz. Peygamber, “Hz. Peygamber fitir sadakasını, her Müslüman köle ve hür erkek-kadın, küçük ve büyük üzerine hurmadan yahut arpadan bir sa' olarak farz kıldı.”⁵⁶ buyurmuştur.

Gerek İbn Abbâs gerekse İbn Ömer'den aktarılan mezkûr hadislerde yer alan “farz kıldı” ifadesi, fitir sadakasının farz olduğuna sarahaten delalet etmektedir.⁵⁷ Nevevî, fitir sadakasının vacip olduğunu gösteren birçok hadise yer vermiştir.⁵⁸ İbn Münzir (ö. 318/930), bu ve benzeri naslar bağlamında fitir sadakasının vacip olduğu hususunda icmadan söz etmiştir.⁵⁹

Esam'a göre ise fitir sadakası hükmen müekked sünnetlerden olup vücubiyeti nesh olunmuştur. Bir rivayette İmam Mâlik'in yanı sıra Mâlikî fakih Eşheb el-Kaysî (ö. 204/820), İbn Uleyye ve bazı Zâhirî âlimler de bu minvalde kanaat belirtmişlerdir.⁶⁰ Esam, bu konuda Ebû Ammâr 'Arîb b. Hümejd'in (ö. 81/701) aktarmış olduğu şu hadise dayanmıştır: “Hz. Peygamber, zekât âyeti nazil olmadan önce fitir sadakasını vermemizi emrederdi. Zekât âyeti nazil olduktan sonra fitir sadakasını vermemizi emretmediği gibi verdiğimiz halde bundan da alıkoymadı.” Bu hadisten anlaşıldığı üzere fitir sadakası, zekâtın farz kılınmasından sonra neshe uğramıştır. Bu durum onun vacip değil müekked sünnet olduğuna delalet etmektedir.⁶¹ Esam fitir sadakasının vacip olduğuna kâil olan müctehidlerin referans aldıkları ilgili rivayetlerde yer alan ve “farz kıldı” olarak yorumlanan فَرَضَ lafzını “takdir etti” manasına gelen فَدَّرَ şeklinde yorumlamıştır.⁶² Ancak Şâfiî hukukçu İmrânî (ö. 558/1163) Esam'ın bu yorumunu Arap dili açısından caiz görmemiştir. Zira Arap dilinde فَدَّرَ fiili عَلِي harfiyle istimal edilmektedir. Şâyet böyle bir yorumlama doğru olsaydı ilgili rivayetlerde لِّلنَّاسِ عَلِي yerine النَّاسِ ifadesine yer verilirdi.⁶³ Başka bir Şâfiî müctehidi olan İbn Dakîkul'îd (ö. 702/1302) de فَرَضَ lafzının sözlükte فَدَّرَ anlamında kullanıldığını ancak literatürde bu lafzın vücubiyet manasına hamledildiğini ifade ederek bu yorumu tutarlı bulmamıştır.⁶⁴ Hanbelî âlim Buhûtî (ö. 1051/1641) ise bu yoru-

⁵⁵ Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, “Zekât”, 21.

⁵⁶ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Buhârî, “Zekât”, 1.

⁵⁷ İmrânî, *el-Beyân*, 3/366; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, 2/281.

⁵⁸ Nevevî, *el-Mecmû*, 6/104.

⁵⁹ Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm İbn Münzir, *el-İsrâf'alâ mezâhibi 'ulemâ*, ed. Ebû Hammâd Sağır Ahmed el-Ensârî (Ra'sülhayme: Mektebetü Mekkete's-Sekâfiyye, 2004), 3/61.

⁶⁰ İmrânî, *el-Beyân*, 3/350; Muhammed b. Alî b. Muhammed Şevkânî, *Neylu'l-evtâr* (Mısır: Dârü'l-Hadîs, 1993), 4/213.

⁶¹ Nevevî, *el-Mecmû*, 6/104; Bedrüddîn Muhammed b. Ahmed Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, ed. Emîn Sâlih Şa'bân (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000), 3/481.

⁶² Mansûr b. Yûnus Buhûtî, *Keşşafü'l-kînâ' 'an metni'l-İknâ'* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 2/246.

⁶³ İmrânî, *el-Beyân*, 3/350-351.

⁶⁴ Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1960), 3/368.

mu doğrudan merdud olarak nitelemiştir.⁶⁵ Nevevî referans aldığı rivayet üzerinden Esam'ı eleştirmiştir. Zira ilgili rivayetin nâkili Ebû Ammâr'ın cerh ve tadil açısından durumu bilinmemektedir. Ayrıca bu şahıs, hadis rivayeti hususunda muteber kabul edilse bile bu durum, fitır sadakasının vücubiyetinin neshine dair delil teşkil etmez. Çünkü söz konusu rivayette öncelikle fitır sadakasının vücubiyetinden söz edilmiş ancak daha sonra bu vücubiyetin neshedildiği sarahaten beyan edilmemiştir. Binaen aleyh, fitır sadakasının vücubiyetinin aksini ifade eden bir karine bulunmadığından vücubiyetinin devamlılığına hükmedilir. Kaldı ki yukarıda ifade edildiği üzere fitır sadakasının vücubiyeti hususunda icma vaki olmuştur. Bütün bunlar Esam'ın ilgili istidlalini zayıf kılmaktadır.⁶⁶ Hadis şârihi Asyûbî de bu minvalde tenkitte bulunmuştur.⁶⁷

2.4. İcâre Akdinin Hükümü

Sözlükte “iş karşılığı verilen şey” manasına gelen icâre,⁶⁸ fikhî terminolojide “Menfaatin ücret karşılığında temlik edilmesini konu alan, günümüzde kira, iş ve kısmen de istisnâ’ sözleşmesine tekabül eden akid” şeklinde tanımlanmıştır. İslâm hukukunda icâre, fûru-ı fıkıhta genel olarak bey’ sözleşmesinden hemen sonra işlenmektedir. İcâre sözleşmesi, hukûkî diğer sözleşmelerde olduğu gibi şer’an bağlayıcı olup taraflardan biri için menfaatin teslimini diğeri için ise bedelin ödenmesini gerekli kılmaktadır. Binaen aleyh bu akdin mevzuu menfaattir. Bahse konu olan menfaat ise, akid anında mevcut olmayıp ileriki bir süre zarfında meydana geleceğinden tarafların yapmış oldukları bu akid sanki mevcut olmayan (ma’dûm) bir şey üzerine bina edildiğini göstermektedir.⁶⁹ İcâre akdinin ortada olmayan bir şey üzerine kurulmuş olması da, bu akdin hükümü hususunda tartışmalara yol açmıştır. Cumhuriyet fukahaya göre icâre akdi caizdir.⁷⁰ Onların bu husustaki dayanağını şer’î nasların yanında icma teşkil etmektedir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) “Kızlardan biri, ‘Babacığım, onu ücretle tut. Herhalde ücretle tuttuklarının en hayırlısı güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır’, dedi. Şuayb, ‘Ben sekiz yıl bana çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum’”⁷¹ âyetlerinden anlaşılacağı üzere kızlardan biri, babaları Hz. Şu-

⁶⁵ Buhûti, *Keşşâfü'l-kınâ'*, 2/246.

⁶⁶ Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/104.

⁶⁷ Muhammed b. Ali el-Vellâvî Asyûbî, *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ'* (Riyad: Dârü'l-Mi'râc, 2003), 22/278.

⁶⁸ Ebû'l-Feth Nâsiruddîn b. Abdisseyid Mutarrızî, *el-Muğrib fî tertibi'l-mu'rib* (Halep: Mektebetü Üsâme b. Zeyd, 1979), 1/28.

⁶⁹ Ali Bardakoğlu, “İcâre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000).

⁷⁰ el-Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, 7/388; Muhammed Aliş, *Minehü'l-celîl* (Dârü'l-Fikr: Dârü'l-Fikr, 1989), 7/431.

⁷¹ el-Kasas 28/26-27.

ayb'tan Hz. Mûsa'yı ücretle tutmasını istemiş bunun üzerine Hz. Şuayb, Hz. Mûsa'dan kızlarından biriyle evlendirme karşılığında kendisine sekiz yıl çalışmasını talep etmiştir. İcâre akdine örneklik teşkil eden bu âyet, söz konusu akdin cevazına delalet etmektedir.⁷²

b) “Çocuklarınızı (sütanne tutup) emzirtmek isterseniz, üzerinize günah yoktur”⁷³ âyetindeki emzirtmekten maksat ücret mukabilinde yapılan emzirtme olup şârî’ bunun günah olmadığını belirtmiştir. Bunu ise, ilgili âyetin devamındaki “Örfe uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde” kaydının yanında “Kadınlar, çocuklarınızı emziriyorlarsa artık ücretlerini verin.”⁷⁴ âyeti tescil etmektedir.⁷⁵

c) Ebû Hureyre'den aktarılan bir hadiste Hz. Peygamber “İşçinin ücretini alın teri kurumadan önce ödeyiniz.”⁷⁶ buyurarak işçinin ücretinin derhal ödenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu husus ise icâre akdinin cevazına sara-haten delalet etmektedir.⁷⁷

d) İslâm âlimleri, sahâbenin kendi aralarında icâre akdinde bulduklarını ve hiç kimsenin buna karşı çıkmadığını belirterek söz konusu akdin cevazı hususunda icma etmişlerdir.⁷⁸

Esam ise icâre akdinin caiz olmadığını ileri sürmüştür. Gerekçe olarak icâre akdini, bir nevi ma'dûmun satışı mesabesinde görmüştür. Ma'dûm olan bir şeyin menfaati ise yok hükmündedir. Bu durumda yapılan işlem, alışveriş olarak görülmediği gibi içerisinde doğrudan garar söz konusudur.⁷⁹ Kaldı ki Hz. Peygamber birçok hadisinde, bünyesinde garar barındıran her türlü alışverişi yasaklamıştır. Bu durumda icâre akdinin caizliğinden söz edilemez.⁸⁰ Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), İbn Uleyye ve Kâşânî (ö. 736/1335) gibi âlimler de icâre akdinin caiz olmadığını beyan etmişlerdir.⁸¹

Esam'ın bu kanaati kıyas açısından isabetli gözükse de icâre sözleşmesi, akid anında ma'dûm olan bir menfaatin üzerine kurulması sebebiyle kıyasın aksi cihetinden sübut bulmuş bir uygulamadır. Bundan dolayı söz

⁷² İmrânî, *el-Beyân*, 7/286; Karâfi, *ez-Zahîre*, 5/371.

⁷³ el-Bakara 2/233.

⁷⁴ et-Talâk 65/6.

⁷⁵ Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi*, 4/173-174.

⁷⁶ Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, “İcâre”, 5.

⁷⁷ İmrânî, *el-Beyân*, 7/286; Ebû'l-Velîd Muhibbüddin Muhammed b. Muhammed İbnü's-Şihne, *Lisânü'l-hükkâm fi ma'rifeti'l-ahkâm* (Kahire: el-Bâbü'l-halebî, 1973), 360.

⁷⁸ Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi*, 4/174.

⁷⁹ Garar; “Akdin haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşıması” anlamına gelen fikhî bir terimdir. İbrahim Kâfi Dönmez, “Garar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996).

⁸⁰ el-Mâverdı, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 7/388; Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi*, 4/173; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Kurtûbî Endelusî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Muctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (Kahire: el-Bâbü'l-halebî, 1975), 2/220.

⁸¹ İmrânî, *el-Beyân*, 2/220; Vehbe Zuhayli, *Fıkhul-İslâmî ve Edilletühü* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1985), 5/3801.

konusu akdin sünnet veya icmaa dayanarak istihsanen caiz olduğu anlaşıl-
maktadır.⁸² Fukaha bu duruma, icâre sözleşmesinin cevazına delil bulmak
için değil, fikhın ilkeleri çerçevesinde izahını yapabilme çabasına girmişler-
dir.⁸³

Cüveynî (ö. 478/1085) Esam'a nispet edilen bu kanaati, onun ehlü'l-hal
ve'l-akd⁸⁴ hüviyetine sahip olmadığı gerekçesine dayanarak dikkate değer
bulmamıştır.⁸⁵ Hanbelî fakihî İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) ise
icâre akdine cevaz vermeyen müctehidlerî şu sözleriyle eleştirmiştir: "İcâre
akdinin kıyasa muhalif olduğu kanaati tutasızdır. Ayrıca ma'dûm olan bir
şeyin alım-satıma konu olma yasağı ayn olan eşya hakkında geçerlidir. Do-
layısıyla ayn ile menfaat arasında hukuk nezdinde ciddi arklar bulunmakta-
dır. Binaenaleyh icâre akdindeki yasağın ma'dûm olanın menfaatinin alım-
satımı hususunda geçerli değildir."⁸⁶

2.5. Şüf'anın Hükümü

Sözlükte "ilave etme ve birleştirme" manalarına gelen şüf'a⁸⁷ fikhî ıstı-
lahında genel olarak "satım veya bu hükümdeki bir akidle alınmış taşınmaz
veya taşınmaz hükmündeki özel mülkiyete konu olan bir malı müşteriye
mal olduğu bedelle cebren alıp mülkiyetini elde etme hakkı" olarak tanım-
lanmıştır. Bu hakkın ortak veya komşuya verilmesinin gayesi ortaklar ara-
sına istenmeyen yabancı kimselerin dâhil olmasına set çekmek ve olabildi-
ğince hisselerin tek bir kişide cemini sağlayıp dağılmasına mâni olmaktır.⁸⁸

İslâm âlimleri, şüf'anın hükmü hususunda ihtilaf etmişlerdir. Cumhura
göre şüf'a, vaciptir.⁸⁹ Onların bu konudaki delili sünnet ve icmadır.⁹⁰ Bu
deliller kısaca şunlardır:

a) Hz. Câbir'den nakledilen "Hz. Peygamber, taksim edilmemiş durum-
daki her malda şüf'ayı öngörmüş, sınırlar ayrılıp, yollar belirlendiği zaman ise
artık şüf'a yoktur"⁹¹ ve "Taksim edilmemiş durumdaki her malda şüf'a ile

⁸² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4/173; İbnü's-Şihne, *Lisânü'l-hükkâm*, 360.

⁸³ Bardakoğlu, "İcâre", 21/379-380.

⁸⁴ Devlet başkanını seçmek ve gerektiğinde azletmekle yetkili kişi veya kişilerdir. Ensârî, "Ehlü'l-
Hal ve'l-akd", 10/539-541.

⁸⁵ İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyet'il-Mezheb*, thk. 'Abdül'azim ed-Dîb
(Suudi Arabistan: Dârü'l-Minhâc, 2007), 8/65.

⁸⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-Muvakkâ'in 'an Rabbi'l-
'Âlemîn*, ed. Muhammed Abdüsselâm İbrâhîm (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 2/4-9.

⁸⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, 14/302.

⁸⁸ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir*, 5/459; İbn Müflih, *el-Mübdî'*, 5/59; İbrahim Kâfi Dönmez, "Şüf'a",
Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/248.

⁸⁹ el-Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, 7/227; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*
(Beyrut: Dârü'l-Fikri, ts.), 8/3; Ebû'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr Merğînânî, *el-Hidâye
Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, ed. Nu'aym Eşref Nûr Muhammed (Pakistan: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-
Ulûmi'l-İslâmiyye, 1417), 4/308.

⁹⁰ Mâverdî, *el-Hâvî*, 7/227.

⁹¹ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Hiyel", 13.

*hükmetti, bir ortağın diğer bir ortağa haber vermeden payını satması, helal değildir. Bu durumda diğer ortak isterse o payı alır, dilerse bırakır. Şâyet habersiz satmışsa ortak, o mala en fazla hak sahibidir*⁹² şeklindeki hadislerde şüf'anın vacip olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.⁹³

b) İbn Münzir, şüf'anın icma yoluyla vacip olduğuna şu sözlerle yer vermiştir: "İster arazi, ister ev veya bahçe olsun ortak olan mallar taksim edilmeden satılırsa diğer ortağın, satılan hisse üzerinde şüf'a hakkının bulunduğu konusunda İslâm âlimleri görüş birliği içindedir."⁹⁴

Esam'a göre ise şüf'a caiz değildir. Onun bu husustaki delilini "Kişinin kendi gönül hoşnutluğu dışında malının alınması helal olmaz"⁹⁵ nassı teşkil etmiştir. Nitekim bu hadisin zahirinden anlaşıldığı üzere kişinin rızası olmadan malının alınamayacağı belirtilmiştir. Bu durumda şüf'a, ilgili hadisin muhtevasına ters düştüğünden caiz değildir. Ayrıca şüf'anın kullanılması halinde genellikle meşakkat içeren ortak mülkiyet bağıntısının yeni bir ortağın iştirakiyle daha problemlili duruma dönüşeceği ve mal sahibinin bundan zarar göreceği kuvvetle muhtemeldir. Bunun yanında şüf'anın sübutu, mal sahiplerine zarar yüklemektedir. Nitekim müşteri, şüf'a sebebiyle satın alacağı malın cebren paydaşlar tarafından elinden alınacağını bilse malı satın almaya cesaret edemez. Bu durum da satıcıyı zarara götürür. İbn Uleyye de bu minvalde kanaat ortaya koymuştur.⁹⁶

Esam'ın bu kanaati, cumhur-ı fukaha tarafından eleştirilmiştir. Nitekim Mâverdî, onun bu görüşünü "hata" olarak yorumlamış ve bunu şu şekilde gerekçelendirmiştir: "Şüf'anın gerekliliğine dair rivayet olunan hadisler, her ne kadar mütevâtir derecesinde olmasa da müstefiz⁹⁷ kategorisinde olduklarından mütevâtir gibi kabul edilirler. Binaen aleyh bunlarla amel etmek gerekir. Kaldı ki Esam'ın referans almış olduğu ilgili hadis şüf'anın sübutuna mani teşkil etmemektedir. Çünkü müşteri, hakkında şüf'a cereyan eden malı, bir ıvaz mukabilinde satın almaktadır.⁹⁸ Nevevî ve İbn Kudâme de şüf'anın gerekliliğini bildiren ilgili sahih naslar yanında ulemanın icmâna muhalif davranması sebebiyle bu konuda Esam'ın görüşünün dikkate değer olmadığını belirtmiştir.⁹⁹

⁹² Müslim b. el-Haccac, *Sahîhu Müslim*, "Şüf'a", 28.

⁹³ Karâfî, *ez-Zahîre*, 7/261; Aynî, *el-Binâye*, 11/276.

⁹⁴ İbn Münzir, *el-İsrâf*, 6/152.

⁹⁵ Beyhaki, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, "Gasb", 9.

⁹⁶ Mâverdî, *el-Hâvî*, 7/227; İmrânî, *el-Beyân*, 7/99; İbn Müflih, *el-Mübdî*, 5/59.

⁹⁷ Müstefiz; "Haber-i vâhidin en üst derecesi için kullanılan bir hadis terimidir." bilgi için bk. Zekeriya Güler, "Müstefiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/135-136.

⁹⁸ Mâverdî, *el-Hâvî*, 7/227.

⁹⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 14/302; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 5/460.

2.6. Küçüklerin Evlendirilmesi

Küçüklerin evlendirilmesinden maksat, henüz buluğa ermemiş kız veya erkek çocukların evlendirilmesidir. Bu husus fıkıh kaynaklarının nikâh bahsinde genellikle tezvîcû's-sağır/sağîra şeklinde ifade edilmektedir.¹⁰⁰

Klasik fıkıh kaynaklarında henüz buluğa ermemiş küçüklerin evlendirilip evlendirilmeyeceği meselesi tartışılmıştır. Cumhur olarak nitelendirilen müctehidlerin kâhır ekserine göre henüz buluğa ermemiş ancak iyiyi kötüden, kârı zarardan ayırabilen küçüklerin veli veya bunların tayin ettiği vekil gibi kanunî temsilcileri tarafından verimli bir evlilik sürdürecekleri ümit edilerek evlendirilmeleri caiz görülmüştür.¹⁰¹ Binaenaleyh, kendi iradeleyle evlenen küçüklerin evlilikleri kanunî temsilcilerinin onayı ile geçerlidir. Dolayısıyla kanunî temsilcilerin böyle bir evliliğe onay vermemesi durumunda söz konusu nikâh akdi, fasid olduğundan eşlerin birlikteliğe devam etmeleri caiz olmaz.¹⁰²

Küçüklerin kanunî temsilcileri tarafından evlendirileceğine kâil olanların dayanağını Kur'an, sünnet ve bir takım aklî deliller oluşturmuştur.¹⁰³ Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) "*Kadınlarınızdan adetten kesilmiş olanlar ile henüz adet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların iddet (bekleme) süresi üç aydır.*"¹⁰⁴ mealindeki âyette geçen "Henüz adet görmeyenler" ifadesiyle "küçüklerin iddeti" mevzu bahistir. İddet ise ancak sahih bir evlilik ve boşanmadan sonra mümkündür. Şayet küçüklerin evlendirilmesi caiz olmasaydı âyette onların bekleyecekleri iddetin zikredilmesi anlamsız olurdu.¹⁰⁵

b) "*Bir de içinizden bekârları... evlendirin!*"¹⁰⁶ âyetindeki bekârlar diye tercüme edilen "Eyâmâ" kavramıyla "kocası olmayan küçük ya da büyük kadınlar" kastedilmektedir.¹⁰⁷ Buna göre ilgili âyetteki "evlendirin" emri

¹⁰⁰ Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.), 4/213; el-Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 8/348.

¹⁰¹ Ebû Ya'kûb İshâk b. Mansûr Kevsec, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râhûye*, ed. Muhammed b. Abdillâh ez-Zâhîm (Medine: Câmî'atü'l-İslâmiyye, 2004), 4/1471; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi 'alâ Muhtasari'l-Hurakî*, ed. Abdullah b. Abdurrahmân el-Cibrîn (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993), 5/78.

¹⁰² H. İbrahim Acar, "İslâm Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi", *Dinî Araştırmalar* 6/16 (2003), 128. Osmanlı uygulamaları için bk. Ömer Korkmaz, "Osmanlı Uygulamaları Işığında Küçüklerin Evlendirilmesi ve Veli İzinsiz Nikâh", *Bilimname: Düşünce Platformu* 1/37 (2019), 453-475. Bu görüş Hanefî ve Mâlikî bilginlerine aittir. Diğer iki mezhebe göre ise böyle bir evlilik mevkuף değil; batıldır. Geniş bilgi için bk. Muhammed Mehdi Aksoy, İslâm Hukuku Açısından Nikâh Akdinde Velâyet, *Mütefekkir* 9/18 (2022), 455-477.

¹⁰³ Fatih Orum, "Kur'an Işığında Küçüklerin Evlendiril(eme)meselesi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2009), 141-144.

¹⁰⁴ et-Talâk 65/4.

¹⁰⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, ed. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1992), 2/346; el-Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 9/52.

¹⁰⁶ en-Nûr 24/32.

¹⁰⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, ed. İnâyetullah Muhammed

doğrultusunda küçükler, kanunî temsilcileri tarafından evlendirilebilir.

c) Allah Teâlâ, *“Eğer (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız (onlarla değil), size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın”*¹⁰⁸ buyurmuştur. Bu âyette yer alan “Yetim kızlar” ifadesinden maksat henüz buluş çağına ulaşmamış küçüklerdir. Çünkü yetimlik, buluş öncesine kadardır. Buluşdan sonra yetimlik zail olmaktadır.¹⁰⁹ Nitekim Hz. Peygamber, *“Buluşdan sonra yetimlik yoktur”*¹¹⁰ diyerek buluşdan sonra yetimliğin olmadığını ortadan kalktığını belirtmiştir.¹¹¹

d) Hz. Peygamber *“Dikkat edin! Kadınları ancak velileri evlendirir”*¹¹² buyurmuştur. Hz. Peygamber ilgili hadiste kanunî temsilcileri tarafından evlendirilecek kişilerle ilgili olarak küçük-büyük ayrımına gitmemiştir. Bu da henüz buluşa ermemiş küçüklerin kanunî temsilcileri tarafından evlendirilebileceğini göstermektedir.¹¹³

e) Kaynaklarda Hz. Peygamber'in, henüz küçük yaşta olan Hz. Aişe ile evlendiğini bildiren rivayetlere yer verilmiştir.¹¹⁴ İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401) söz konusu rivayetlerin, izni dahi olmadan kanunî temsilcinin küçüğü evlendirebileceğinin cevazı hususunda sarıh olduğuna dikkat çekmiştir.¹¹⁵

f) Küçüklerin kanunî temsilcileri tarafından evlendirilmesini caiz görenlerin hüccetlerinden bir diğeri ise “küçüklük” illetinin aralarında müsterek olması sebebiyle küçüklerin, malları üzerindeki velâyete kıyas edilmesidir. Binaen aleyh, söz konusu kıyasın neticesinde küçüklerin evlendirilebileceği sonucu ortaya çıkar.¹¹⁶

g) Bu delillere ilave olarak; evlilik, velilerin önemle üzerinde durması gereken bir tasarruftur. Ayrıca evlenmede bir takım menfaat bulunmakta-

İsmetullah vd. (Beyrut: Dâru Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010), 4/305; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve't-tahsîl*, ed. Muhammed Haccî (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 4/262; Abdurrahmân b. Muhammed İbn Kâsım, *el-İhkâm şerhu usûli'l-ahkâm* (b.y.: y.y., 1406), 3/516.

¹⁰⁸ en-Nisa 4/3.

¹⁰⁹ Kevsec, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râhûye*, 4/1474; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/214.

¹¹⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, “Vasâyâ”, 8.

¹¹¹ Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsülhak Azîmâbâdî, *Avnül-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvud* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 8/54.

¹¹² Beyhaki, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, “Nikâh”, 114.

¹¹³ Ebü'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu İbnü'l-Cevzî Sıbt, *İsârü'l-insâf fî âsâri'l-hilâf*, ed. Nâsir el-Alî en-Nâsir el-Halîfî (Kahire: Dâru's-Selâm, 1987), 130.

¹¹⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/346; el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 9/52.

¹¹⁵ Ömer b. Ali İbn Mülakkın, *et-Tavzîh li-şerhi'l-Câmi'i's-sahîh* (Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2008), 24/408.

¹¹⁶ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed Tahâvî, *Muhtasarü İhtilâfî'l-ulemâ*, ed. Abdullah Nezîr Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1995), 2/258; Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *el-Füsûl fî'l-Usûl*, ed. Uceyl Câsim en-Neşemî (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâfî'l-Küveytiyye, 1994), 4/162.

dır. Bu menfaat, ancak birbirine denk kimselerin evlenmeleriyle mümkündür. Bu yüzden küçüklerin dengi bulunduğu velileri tarafından hemen evlendirilmeleri gerekir. Nitekim onlara buluşa ermelerinin beklenmesi halinde iyi bir eş bulunmayabilir. Bu yüzden fırsatın değerlendirilmesi elden geçirilmemesi gerekir.¹¹⁷

Esam'a göre ise henüz buluşa ermemiş küçüklerin evlendirilmesi caiz değildir. Dolayısıyla küçükler, kanunî temsilcileri tarafından dahi olsa asla evlendirilemezler. Osman el-Bettî (ö. 143/760) ve İbn Şübrüme (ö. 144/761) de bu kanaati benimsemişlerdir.¹¹⁸ Esam'ın bu husustaki dayanağını şer'î naslar yanında kıyas oluşturmaktadır. Bunları şu şekilde zikretmek mümkündür:

a) "Yetimleri evlenme çağına gelene kadar deneyin."¹¹⁹ âyetinde "evlenme çağı" ile kastedilen şey buluş çağıdır. Şâyet küçüklerin evlendirilmesi şer'an sahih olsaydı söz konusu kayıt anlamsız olurdu. Binaen aleyh buluşa ermeyen kişi, evlenemez, evlendirilemez. İlgili âyet, evlenme liyakatini muayyen bir zamanla irtibatlandırmıştır ki bu da evlenecek bireyin buluşa ermesidir.¹²⁰

b) Küçükler üzerinde kimsenin evlendirme velâyeti bulunmamaktadır. Çünkü evlendirme velâyeti, velâyet altındaki kişinin evliliğe ihtiyacı olduğu zaman sabit olur. Küçüklerin ise küçük olmaları sebebiyle evlenmeye gereksinimleri yoktur. Kaldı ki evlilik akdinin sonuçları buluşdan sonra terettüp eder. Buna göre söz konusu sonuçlar, buluşla meydana geleceğinden küçüklerin evlendirilmesi muteber değildir.¹²¹

c) Evliliğin amacı aile hayatı kurup mutlu olmak ve nesiller yetiştirmektir. Evliliğin bu amacını idrak edemeyen küçüklerin evlendirilmelerinde amaçların herhangi biri meydana gelmemektedir.¹²² Ayrıca küçük yaşta evlendirilenlerin büyüdüklerinde istenmeyen bazı durumlarla karşılaşmaları kuvvetle muhtemeldir. Bütün bunlar, küçüklerin evlendirilemeyeceğini açıkça göstermektedir.¹²³

Esam'ın bu meseledeki kanaati her ne kadar bâtil ya da şâz olarak nitelendirilse de¹²⁴ küçüklerin haklarını muhafaza etme amacına dönük olması

¹¹⁷ Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed Ensârî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib* (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1313), 3/143.

¹¹⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/346; el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 4/292-293.

¹¹⁹ en-Nisa 4/6.

¹²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/212.

¹²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/212; Merve Mutlu, *Hanefî Mezhebine Göre Evlenme Ehliyeti ve Çocukların Evlendirilmesi Meselesi (Modern Hukuk Mukayeseli)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 55.

¹²² Aynî, *el-Binâye*, 5/90.

¹²³ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1991), 1/244.

¹²⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/346; *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 4/293.

ve bazı kötü sonuçları önleme düşüncesi barındırması açısından dikkate değer görülmüştür. Bu yüzden 25 Ekim 1917 tarihli Aile Hukuku Kararnamesi de küçüklerin evlendirilmesini doğru bulmamış bu hususta Esam'ın görüşünü benimsemiştir.¹²⁵

Bu meselede cumhurun dayandığı delillerin tenkite açık olduğu söylenebilir. Şöyle ki “*Kadınlarınızdan adetten kesilmiş olanlar ile henüz adet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların iddet (bekleme) süresi üç aydır.*”¹²⁶ mealindeki âyette geçen “Henüz adet görmeyenler” ifadesinin sadece küçüklere tahsisi isabetli değildir. Nitekim bu ifade, büyüdüğü halde adet görmeyen kadınları da kapsamaktadır.¹²⁷ Yine “*Eğer (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız...*”¹²⁸ nası çerçevesinde “küçüklük” illeti alınarak nikâh velâyetinin mali konulardaki velâyete kıyası, fasid bir kıyastır. Zira her ikisi akit olmakla birlikte sonuçları bakımından birbirinden oldukça farklıdır.¹²⁹ Hz. Peygamber'in “*Dikkat edin! Kadınları ancak velileri evlendirir!*”¹³⁰ hadisi küçüklerin evlendirilmesi konusuna hiçbir surette delil olamaz. Çünkü hadisin metninde yer alan “Nisâ” kavramı büyük-küçük bütün kadınlara şamil gelmektedir. Bu kavramın manasını küçüklere tahsis etmek isabetli değildir. Hadisin devamında yer alan “*Velileri evlendirir*” ifadesiyle Hz. Peygamber, kadınların ancak velileri tarafından evlendirilebileceğini ifade etmektedir. Velileri tarafından evlendirilebilecek –her ne kadar küçükler o dönemde evlendiriliyorsa da- evlilik çağındaki kadınlardır.¹³¹ Hz. Aişe'nin henüz küçükken Hz. Peygamber'le evlenmesi hususu ise, Hz. Peygamber'e özel bir durum olarak değerlendirilmiştir.¹³²

SONUÇ

Tefsir ve kelimat âlimi olmasının yanı sıra fıkıh alanında kendine has görüşleriyle tanınan mu'tezilî âlim Esam'ın, fikhî görüşlerini temellendirirken genellikle aklî argümanları ön planda tuttuğu görülmektedir. Bunun yanında şer'î nasları da göz ardı etmediği tespit edilmiştir. Ancak şu kadarı var ki o, istidlâl ettiği söz konusu nasların tamamını dikkate almadan ya da bu naslarda birtakım te'villere giderek ilgili şer'î meselelerde yaygın olan kanaate genellikle muhalif tutum sergilemiştir. Onun bu tutumu, fukaha tara-

¹²⁵ Komisyon, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, ed. Orhan Çeker (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2016), 65.

¹²⁶ et-Talâk 65/4.

¹²⁷ Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd Âlûsî, *Rûhu'l-Meanî fî Tefsiri'l-Kurâni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't Tûrâsi'l-Arabi, ts.), 28/137.

¹²⁸ en-Nisa 4/3.

¹²⁹ Zekiyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları: Usûlü'l-Fikh*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005), 127.

¹³⁰ Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, “Nikâh”, 114.

¹³¹ Acar, “İslâm Hukukunda Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi”, 134.

¹³² Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 6/144.

findan ciddi manada tenkit edilerek görüşleri yer yer “hata, galat ve şâz” gibi ifadelerle nitelendirilmiş, öyle ki bazı müctehidler aşırıya kaçarak hakında “zındık” olduğuna yer vermişlerdir. Her ne kadar bu durum onun, fikhî görüşleri dikkate alınmayan özgün bir fakih olmadığı izlenimini verse de ancak böyle bir kanaat isabetli değildir. Nitekim bu tür nitelemeler Esam’ın tamamen ictihad ehli olmasından kaynaklıdır. Kaldı ki özellikle küçüklerin evlendirilmesi görüşünün günümüzde değerli olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca birçok farklı mezheplere ait fıkıh kaynaklarında onun ictihadlarına yer verilmesi, onun önemli bir müctehid olduğunun kanıtıdır. Bu durum, Esam hakkında yapılan ilgili nitelemelerin haksız ve yersiz olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Esam’ın görüş beyan ettiği meselelerin neredeyse tamamı, ictihada dayalı olup fukaha tarafından tartışmaya açık olduğu zahtan varestedir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İbrahim. “İslâm Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi”. *Dinî Araştırmalar* 6/16 (2003), 125-140.
- Aksoy, Muhammed Mehdi. İslâm Hukuku Açısından Nikâh Akdinde Velâyet. *Mütefekkir*. 9/18 (2022), 455-477.
- Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed. *Mirkâtü'l-mefâtih*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2002.
- Alîş, Muhammed. *Minehü'l-celîl*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1989.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd. *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kurânî'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Âmidî, Seyfüddîn Ali b. Muhammed. *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*. ed. Abdürrezzâk Afîfî. Beyrut: el-Mektebû'l-İslâmî, 1406.
- Askalânî, Ahmed b. Ali İbn Hacer. *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1960.
- Askalânî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali. *Lisânü'l-mîzân*. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- Asyûbî, Muhammed b. Ali el-Vellûvî. *Zahîretü'l-'ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ'*. Riyad: Dârü'l-Mî'râc, 2003.
- Aynî, Bedrüddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*. ed. Emîn Sâlih Şa'bân. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut, 2000.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsülhak. *Avnü'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvud*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Bardakoğlu, Ali. “İcâre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/379-380. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. ed. Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*. ed. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî. Kahire: Dârü'l-Vefâ, 1991.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. *Menâkıbü's-Şâfiî*. Kahire: Mektebetü Dâri't-türâs, 1970.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. ed. Halil b. Me'mun Şiha. Beyrut: Dârü'l-Marife, 2010.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *Keşşâfü'l-kinâ' 'an metni'l-İknâ'*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. ed. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1992.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *el-Füsûl fi'l-Usûl*. ed. Uceyl Câsim en-Neşemî.

- Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâfi'l-Küveytiyye, 1994.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. ed. İnâyetullah Muhammed İsmetullah vd. Beyrut: Dâru Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010.
- Cuveynî, İmâmu'l-Haremeyn. *Nihâyetu'l-Matlab fî Dirâyet'il-Mezheb*. thk. 'Abdül'azîm ed-Dîb. Suudi Arabistan: Dârü'l-Minhâc, 2007.
- Çelebi, İlyas. "Mu'tezile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/391-401. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Garar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/366-371. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Şüfa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/248-249. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. ed. Şuayb el-Arnaût vd. Dımaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ensârî, Abdülhamid İsmail. "Ehlü'l-Hal ve'l-akd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/539-541. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed. *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1313.
- Fidanboy, Ömer. "Ebû Hayyân et-Tevhîdî (1023)". *İslâm'ın Akılcıları Mu'tezilî Öncüler*. İstanbul: Mana Yayınları, 2021.
- Fidanboy, Ömer. "İbn Ebi'l-Hadîd (1258)". *İslâm'ın Akılcıları Mu'tezilî Öncüler*. İstanbul: Mana Yayınları, 2021.
- Fidanboy, Ömer. *Burhânüddîn En-Neseffî'nin Ulûhiyyet Anlayışı -İsimler ve Sıfatlar*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2023.
- Güler, Zekeriya. "Müstefiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/135-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-İstizkâr*. ed. Salim Muhammad Ata - Ali Muhammed Mu'avvaz. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Asâkir, Ali b. el-Hasen. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. ed. Muhibbüddîn Ebû Sa'îd Ömer b. Garâme el-Amravî. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2000.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*. Beyrut: Dârü'l-Fikri, ts.
- İbn Kâsım, Abdurrahmân b. Muhammed. *el-İhkâm şerhu usûli'l-ahkâm*. b.y.: y.y., 1406.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr. *es-Sava'ıku'l-mürsele fî'r-reddi 'ale'l-cehmiyye ve'l-mu'attile*. Riyad: Dârü'l-Âsime, 1408.
- İbn Kudâme, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed. *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Muknî'*. Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-arabî, 1983.
- İbn Müflih, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed. *el-Mübdî' fî şerhi'l-Muknî'*. ed. Muhammed Hasan Muhammed, Hasan İsmâil eş-Şâfi'î. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Mülakkin, Ömer b. Ali. *et-Tavzîh li-şerhi'l-Câmî'is-sahîh*. Dımaşk: Dârü'n-Nevâdir, 2008.
- İbn Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm. *el-İsrâf 'alâ mezâhibi 'ulemâ*. ed. Ebû Hammâd Sağîr Ahmed el-Ensârî. Ra'sülhayme: Mektebetü Mekkete's-Sekâfiyye, 2004.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn Zeyn b. İbrâhîm b. Muhammed Mısri. *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*. ed. Zekeriya Umeyrat. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Kurtûbî Endelusî. *Bidâyetu'l-Muctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid*. Kahire: el-Bâbü'l-halebî, 1975.
- İbn Rüşd el-Ced, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Beyân ve't-tahsîl*. ed. Muhammed Haccî. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm. *Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm, Beyânü telbîsi'l-Cehmiyye fî te'sîsi bide'ihimi'l-ke'lâmiyye*. ed. Yahyâ b. Muhammed el-Hüneydî. Medine: Mecme'u'l-Meliki'l-Fehd, 1426.
- İbnü'l-Cevzî Sibt, Ebû'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu. *İsârü'l-insâf fî âsârî'l-hilâf*. ed. Nâsır el-

- Alî en-Nâsır el-Halîfî. Kahire: Dârü's-Selâm, 1987.
- İbnü'l-Harrât, Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdirrahmân. *el-Ahkâmü's-şer'iyetü'l-kübrâ*. ed. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukkâşe. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid. *Şerhu Fethi'l-Kadîr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr. *İ'lâmü'l-Muvakkî'in 'an Rabbi'l-Âlemîn*. ed. Muhammed Abdüsselâm İbrâhîm. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- İbnü'l-Murtazâ, el-Mehdî-Lidînillâh Ahmed b. Yahyâ. *Kitâbü Tabakâtü'l-Mu'tezile*. ed. Susanna Diwald-Wilzer. Beyrut: Dârü'l-Mektebeti'l-Hayât, 1961.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb. *el-Fihrist*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1978.
- İbnü's-Şihne, Ebü'l-Velîd Muhibbüddin Muhammed b. Muhammed. *Lisânü'l-hükkâm fî ma'rifeti'l-ahkâm*. Kahire: el-Bâbü'l-halebî, 1973.
- İmrânî, Ebü'l-Hüseyin Yahyâ b. Ebü'l-Hayr b. Salim. *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmam eş-Şâfi*. ed. Kâsım Muhammed en-Nuri. Beyrut: Dârü'l-Minhac, 2000.
- İsmail Paşa el-Bağdâdî. *Hediyetü'l-ârifin esmeü'l-müellifin âsârü'l-Mûsannifin*. Beyrut: Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, 1955.
- Karadağ, Bekir. *Mu'tezile'nin fıkıh anlayışı (Ebû Bekir Esam örneği)*. Ankara: Fecr Yayınları, 2020.
- Karâfi, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim. *ez-Zahîre*. ed. Muhammed Hacci. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul: Nesil Yayınları, 1991.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedâiü's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerai'*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Kayapınar, Hasan. *Hanefî Fakihî Muhammed b. Fadl ve Fikhî Görüşleri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Kevsec, Ebû Ya'kûb İshâk b. Mansûr. *Mesâilü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râhûye*. ed. Muhammed b. Abdillâh ez-Zâhim. Medine: Câmî'atü'l-İslâmiyye, 2004.
- Koca, Ferhat. "Mücmel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/451-453. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Komisyon. *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*. ed. Orhan Çeker. Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2016.
- Korkmaz, Ömer. "Osmanlı Uygulamaları Işığında Küçüklerin Evlendirilmesi ve Veli İzinsiz Nikâh". *Bilimname: Düşünce Platformu* 1/37 (2019), 453-475.
- Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezid er-Rebei İbn. *Sünenü İbn Mâce*. ed. Ali b. Hasan b. Abdilhamit. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1998.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Hâvi'l-Kebîr*. ed. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*. ed. Nu'aym Eşref Nûr Muhammed. Pakistan: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, 1417.
- Mutarrazî, Ebü'l-Feth Nâsiruddîn b. Abdisseyyid. *el-Muğrib fî tertîbi'l-mu'rib*. Halep: Mektebetü' Üsâme b. Zeyd, 1979.
- Mutlu, Merve. *Hanefî Mezhebine Göre Evlenme Ehliyeti ve Çocukların Evlendirilmesi Meselesi (Modern Hukuk Mukayeseli)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Müslim b. el-Haccac, Ebü'l-Hüseyin en-Nisâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. ed. Muhammed Fuad Abdülbaki. Kahire: Müessesetü'l-Muhtar, 2010.
- Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*. Mısır: el-Matba'atü'l-Misriyye, 1929.
- Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri. *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb li's-Şirâzi*. Mısır: İdâretü't-Tibâ'ati'l-Müniriyye, ts.

- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Orum, Fatih. "Kur'ân Işığında Küçüklerin Evlendiril(eme)meselesi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2009).
- Sahnûn, Abdüsselam b. Saîd Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Semerkindî, Ebû Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebû Ahmed. *Tuhfetül-Fukahâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*. Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.
- Sifil, Ebubekir. "Kıraat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/433-434. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Şaban, Zekiyyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları: Usûlü'l-Fıkh*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Neylu'l-evtâr*. Mısır: Dârü'l-Hadîs, 1993.
- Şîrâzî, Ebû İshak Cemaleddin İbrâhim b. Ali b. Yusuf. *el-Mühezzeb fî Fıkhî'l-İmam eş-Şafî*. ed. Zekeriya Umeyrat. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Muhtasaru İhtilâfî'l-'ulemâ*. ed. Abdullah Nezîr Ahmed. Beyrut: Dârü'l-Beşâirî'l-İslâmiyye, 1995.
- Yavuz, Yunus Vehbi. "Fitre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/160-161. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. ed. Şu'ayb el-Arnaût, vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. ed. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 2000.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hırakî*. ed. Abdullâh b. Abdurrahmân el-Cibrîn. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993.
- Zerzûr, Adnan Muhammed. *el-Hâkimü'l-ceşmî ve menhecuhu fî't-tefsîr*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Ziriklî, Hayreddîn b. Mahmûd. *el-A'lâm kâmûsü terâcîmi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müsteşrikîn*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.
- Zuhayli, Vehbe. *Fıkhul-İslâmî ve Edilletühû*. Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 1985.

📄 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

👤 Yazar(lar) / Author(s): İbrahim Sizgen.

💰 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.